

Henrik Gabriel Porthan: *Om det gamle folket kvenene*

**Kildeutgave med oversettelse, innledning,
appendix og kommentarer av Per Pippin Aspaas og Teemu Ryymin**

Innledning

Denne norske oversettelsen av avhandlingen *De Antiqua Gente Qvenorum* baserer seg på originalutgaven, trykt i Åbo 1788 (Porthan/Wegelius 1788). Vi har også konsultert opptrykket i *Henrici Gabrielis Porthan Opera selecta*, Fjerde delen, Helsingfors 1870, s. 167-179 (Porthan/Wegelius 1870). Der hvor vi har funnet uoverensstemmelser mellom de to versjonene, har vi gjort rede for dette i sluttnotene (ubetydelige forskjeller i interpunksjon og ortografi, som *ae* for *æ*, *et* for *&* osv., er forbigått i stillhet). Teksten er tidligere oversatt til finsk av latinprofessor Iiro Kajanto og publisert i kildeutgaven *Henrik Gabriel Porthan. Valitut Teokset*, Jyväskylä 1982, s. 237–247 (Porthan/Wegelius 1982). Kajantos oversettelse er her gjenoptrykt vis-à-vis vår norske tekst. I de få tilfellene hvor det er meningsbærende forskjeller mellom vår og Kajantos oversettelse, er det redegjort for dette i sluttnotene.

Originalteksten gjør utstrakt bruk av kursiv på steder hvor det ikke er naturlig på moderne norsk. Sitater på tysk eller skandinaviske språk gjengis i regelen også – som vanlig var på Porthans tid – med gotisk skrift. Vi har valgt å ikke følge disse konvensjonene. Derimot har vi bevart Porthan/Wegelius' system med bokstaver i hevet skrift og parentes – ^(a), ^(b), ^(c) osv. – til å markere deres fotnoter. Disse skilles dermed enkelt fra våre sluttnoter, som er markert med tall på vanlig måte. Porthan/Wegelius benytter for øvrig parentes svært hyppig, og denne bruken har vi beholdt i vår oversettelse. Alt som står i klammeparentes dreier seg derimot om våre tillegg. I klammeparentes har vi også satt inn originalens sidetall, for å lette oppgaven for dem som måtte ønske å konsultere originalteksten.

For å unngå unødig lange og repeterende sluttnoter, har vi i et appendix laget en alfabetisk liste med korte biografier over forfatterne bak forskningslitteraturen og de viktigste kildene Porthan refererer til. Disse navnene er markert med fet skrift i vår oversettelse.

For den historiefaglige og samfunnsmessige konteksten rundt Porthans virksomhet

som historiker, samt opplysninger om Porthans og Wegelius' liv, henviser vi til artikkelens del I.

[tittelblad = s. (1)]¹

Akademisk avhandling
Om det gamle folket kvenene,

Første del,
Fremlagt for offentlig eksaminasjon
Hos den aktverdige filosofiske senatsforsamling ved det Kongelige Akademiet i Åbo,
Med Magister *Henrik Gabriel Porthan*,
Kongelig professor i veltalenhet og Ordinær medlem av Kongl. Vitterhets-, Historie-
och Antiquitets-Akademien,
Som preses,
Av *Henrik Vegelius* den yngre,²
Fra Österbotten,
I det store auditoriet, den 17. juni 1788,
På vanlig tidspunkt etter middag.

Åbo, Frenckells trykkeri.

[s. (3)]³

§. I.

Blant de folkeslag som opptrer i vårt Nordens⁴ eldre historie, er det knapt noe som har fått sine oppholdssteder, slektskap og bedrifter omtalt i så uklare og usikre vendinger som de gamle kvenene. Ennskjønt det står fast at dette folket en gang i tiden nøt en ikke ubetydelig berømmelse, har ulike historikere – som regel uten noen god begrunnelse – lokalisert det til ulike tilholdssteder og tillagt det ulikt opphav, og slik gjort gamle vitnesbyrd upålitelige gjennom å oppkonstruere nye tolkninger til dem. Det er derfor et høyst rosverdig bidrag vår viden⁵ kjente polyhistor⁵ **Ihre** har levert, hvor han bringer orden i alle disse villfarne gjetningene og på sitt sedvanlige, det vil si høylærde, vis diskuterer dette gamle folkets historie, forkaster hele haugen av myter og gjettinger og fastslår at dets rette og uomtvistelige landområde⁶ lå i dagens Norrland^{1(a)}. Til hinder for hans fortolkning

---

1. ^(a) Avhandling *De Quenlandia Antiqua* ['Om det gamle Kvenland'], fremlagt for offentligheten av den berømte Ol. **Eneroth** med Ihre som preses, Uppsala 1767, kvart [Ihre/Eneroth 1767]. Størsteparten av denne avhandlingen har

[s. 4]

den berømte **Schlözer** tatt med (i tysk oversettelse) i sitt verk *Allgemeine Nordische Geschichte* [Schlözer 1771], s. 483-490.

[s. 4]

bør ikke den sagafortellingen som er kjent under navnet ”Norges opprinnelse” (*Fundinn Noregur*) få lov til å stå. Sagaen legger riktignok Kvenland til østsiden av Bottenviken^{2(b)}, men denne kilden, som den meget skarpsynte Ihre i den nevnte avhandlingen prøver å enten avvise eller ta til inntekt for sitt syn^{3(c)}, bør, som han senere har vist i en annen sammenheng^{4(d)}, ikke tilkjennegis noen troverdighet overhodet i historiske undersøkelser.

Ihre påviser⁷ samtidig opphavet til den villfarelsen som forledet **Adam av Bremen** til å søke etter amasonene, eller ”kvinnenes land” i vårt Norden. Dersom vi skulle anse denne villfarelsen (oppstått av en feilaktig slutning basert på ord som hørtes like ut, hvor det ene ordet ble feiltolket

[s. 5]

på bakgrunn av det andre, av mennesker som ikke kjente språket særlig godt)⁸ for å være langt eldre enn dette, så kan ryktet godt, som Ihre bemerker, ha oppstått allerede av det som **Tacitus** (i *De moribus Germanorum*, kap. 45) forteller om sitonerstammene: Om disse het det seg nemlig, ifølge Tacitus, at de ble ”hersket over av en kvinne”, en virkelig underlig skikk blant de ville og krigerske innbyggerne i oldtidens Norden. Det er vel nærliggende å anta at dette tekststedet hos Tacitus, som Adam av Bremen åpenbart kjente til,⁹ kan ha bidratt til å gjøre hans gjetning [om amasonenes land] enda mer troverdig så vel for ham selv som for andre samtidige? At kvenene som folk var eldre enn svearne, som ifølge en utbredt oppfatning kom til Norden og anla en koloni her under ledelse av Odin, viser Ihre i sin lærde utlegning. (Om ikke også oldtidens *jotere*, som går igjen i så mange sagaer, er å søke blant dem, overlater vi til andre å ta rede på.) Videre gjør han den fremragende bemerkning at Norrland, som i hvert fall etter svearnes ankomst var kvenenes eget tilholdssted,¹⁰ i eldre tider ikke hørte inn under Svearikets statsdannelse^{5(e)}. Hva for en slekt han anser at de tilhørte, gjør den berømte Ihre ikke særlig godt rede for, annet enn at han ser ut til å helle mot den forklaringen som formoder at kvenene var et folk av finsk herkomst¹¹, og at de

2. ^(b) Helt i starten av fortellingen. Se **Biörners Kämpa-dater** [Biörner 1737].

3. ^(c) [Ihre/Eneroth 1767] §. VIII. Men at teksten selv ikke inviterer til en slik lesning, er det ingen tvil om.

4. ^(d) Se Ihres *Bref, rörande then Isländska Edda* [Ihre 1772], s. 26 ff. At denne sagaen er av for ny dato til å kunne brukes som kilde til så gamle tider, fremgår allerede av det den på s. 3 [i Biörner 1737] forteller om lappene, som oppgis å være forskjellige fra Finnmarks innbyggere. Dette gjør at jeg, med mindre man anser dette stedet for å være en interpolasjon [jf. sluttnote 20], har vanskelig for å la meg overbevise om at forfatteren er fra Snorre Sturlasons tid. Aller mest utviskes imidlertid denne forfatterens troverdighet ved at han så åpenbart motsier en forfatter av langt sikrere troverdighet, nemlig Ottar (mer om ham nedenfor).

5. ^(e) Antagelig er det dette forholdet som har fått den berømte **Schöning** til å trekke den forhastede konklusjonen at størsteparten av Norrland en gang i tiden lå under nordmennene, sml. hans *Forsög til de Nordiske Landes, särdeles Norges, Gamle Geographie* [Schöning 1751], §. 11, 12, 43-46. Det Ottar (på et tekststed som snart skal presenteres) forteller om de ustanselige krigene med nordmennene som førtes av kvenene (som vitterlig bodde i dette området, men som den høylærde Schöning uklokt forflytter til Finland og stakkarliggjør på det sterkeste), viser tydelig nok at disse provinsene i eldre tider ikke var underkastet nordmennenes styre.

[s. 6]

var enda nærmere beslektet med våre finlendere enn med lappene⁽⁶⁾. Akkurat dette punktet virker i våre øyne mindre sannsynlig, om enn vi setter den store lærdes troverdighet svært høyt.¹² Dessuten har vi flere andre momenter som vi anser at det går an å legge til¹³, i form av en slags ”etterhøst”¹⁴ etter hans fremragende granskning av de gamle kvenenes historie. Derfor har vi altså besluttet å ta for oss dette emnet. Gjennom vår undersøkelse vil vi presentere en form for ”flidens bevismateriale”, til prøve på ungdommens krefter. Vi ber, med den ærbødighet som seg hør og bør, om at den velvillige leser ser med overbærenhet på vårt forsøk, at han anerkjenner iveren etter å dyrke fedrelandet og opplyse dets historie, og at han derigjennom tilgir intellektet og lærdommen deres mangler.

§. II.

En forfatter står i særstilling blant dem som har behandlet de gamle kvenene. Hadde det ikke vært for ham, ville vi ikke hatt noe håp om å kunne kaste lys over deres historie overhodet. At denne forfatteren er ingen ringere enn **Alfred**, en gang i tiden englendernes store konge, er noe alle er enige om, med mindre de da er fullstendig ubevandret i dette emnet fra før.¹⁵ Denne navngjetne hersker inkluderte nemlig i fortalen til **Orosius’ Historia** [egt. ’Historier mot hedningene’], som han selv hadde oversatt til angelsaksisk, en særdeles verdifull fortelling som var blitt ham fortalt av den norske høvdingen **Ottar**. Fortellingen, som omhandler geografien til Ottars fedreland og dets omliggende egner (det er vanlig å omtale den som Ottars *Periplus* [’Oppdagelsesseilas’]), er en fremragende kilde til den eldre historien. Hvor den står å lese på trykk, gjør den edle Ihre¹⁶ rede for i det nevnte verket [Ihre/Eneroth 1767], §. VI, s. 9. Her bør en legge til

[s. 7]

at samme emne behandles på forbilledlig vis i den høyt aktede **Langebeks** viden kjente verk, *Scriptor. Rerum Danicarum medii ævi* [’Kilder til dansk middelalderhistorie’] bind II [Langebek 1773], s. 106 f^(a), hvor man finner selve *Periplus*-teksten i en utgave ledsaget (sålangt det lot seg gjøre, uten [tilgang til] originaldokumentene) av særdeles lærde kommentarer. Den berømte Joh. Reinh. **Forster** opplyser (i *Geschichte der Entdeckungen und Schiffa[h]rten im Norden* [’Historie om oppdagelser og sjøreiser i Norden’, Forster 1784], II. Abschnitt, s. 73 note) at en enda mer nøyaktig utgave av teksten finnes i den utgaven av Kong Alfreds angelsaksiske Orosius-oversettelse som Herr Daines **Barrington** publiserte i London året 1773, oktav [Barrington 1773]. Barringtons utgave skal også være ledsaget av opplysende kommentarer og et kart (begge deler utarbeidet av den nevnte Forster), men den samme Forster beklager at disse ikke er gjengitt helt korrekt i den trykte versjonen. Videre opplyser han at Barrington har gjenoptrykket *Periplus*-teksten i sitt verk *Miscellanies* [’Utvalgte skrifter’], utgitt året 1781 (kvart), men denne gangen uten Forsters kommentarer, noe han på sin side er svært kritisk til. Imidlertid har vi

6. ^(f) Den nevnte avhandlingen [Ihre/Eneroth 1767], §. IX, XVI.

7. ^(a) Se også *Göttingische Anzeigen von gelehrten Sachen*, 1765, 78. Stück, hvor en avhandling om denne Ottars *Periplus*, skrevet av den berømte **Murray**, omtales [Murray 1765a].

så langt, beklageligvis, ikke hatt anledning til å konsultere noen av disse engelske bøkene. Derfor vil vi her presentere det tekststedet hos Alfred hvor kvenene behandles slik det er gjengitt hos Langebek, med oversettelse:¹⁷

[s. 8]

”Donne is to gemnes
thæm lande sudveardum,
on odre healfe thæs mores,
Sveoland, {oth thät¹⁸ land
nordveard}. And to em-
nes* thæm land nordevear-
dum, Cvena land. Da Cvenas
hergiad hvilum on tha Nord-
men ofer done mor, hvilum
tha Nordmen on hy. And
thær sint svide micle meras
sersce geond tha moras. And
berad tha Cvenas hyra scy-
pu ofer land on tha meras,
and thanon hergiad on tha
Northmen. Hy habbad svide
lytle scypa and svide leohte.
På andre siden av dette området
(dvs. Norge) mot syd, på den
andre siden av fjellene, ligger
Sverige {helt til denne regio-
nen mot nord}.¹⁹ Og
på den andre siden av dette området mot
nord, ligger Kvenland.
Kvenene angriper noen ganger
nordmannerne på den andre siden
av disse fjellene, noen ganger er det
nordmennene som angriper dem. Mange
ferskvannssjøer finnes imidlertid mellom
fjellene. Derfor bærer
kvenene sine båter til disse
sjøene, og slik plyndrer de
nordmannerne. De har noen
svært små og lette båter.

* Eller kanskje gemnes?

For at den riktige meningen i dette vitnesbyrdet om kvenfolket skal komme fram, må først en del enkeltord fortolkes. Oxford-utgiverne, som tilføyde Ottars Periplus til sin

utgave av Joh. Spelmanns Vita Regis Ælfredi [’Kong Alfreds liv’, Spelman 1678]^{8(b)}, oversatte ordet more med ”fjell”, og tenkte da naturligvis på fjellkjeden som skiller Norge fra Sverige. Forster tolker derimot (i nevnte verk [Forster 1784], s. 90) Moor (på tysk og engelsk) til å bety ”ein schwartzes torfichtes Brüchland”, altså myrlandte, ubebodde områder som egner seg dårlig til dyrkning. Den første

[s. 9]

forklaringen er i våre øyne langt bedre; det er lite sannsynlig at Ottar, som kjente disse egnene så godt, skulle ha glemt å nevne fjellene som befant seg mellom de to rikene og isteden utpekt de langt mindre nevneverdige myrene som sitt fedrelands grenser. For øvrig kan det nevnes at det fremgår av oppslaget *More* i **Junius’** *Etymologicum Anglicum* [’Engelsk etymologiordbok’] at dette ordet har betydning ”fjell” på angelsaksisk^{9(c)}. Hvorfor han har forlatt denne betydningen, som så tydelig kreves av konteksten (se Langebek [1773], s. 125), gir den berømte Forster ingen god forklaring på. Utvilsomt skilte altså fjellkjeden som skiller det sydlige Norge fra Sverige, i eldre tid også det nordlige Norge fra Kvenland. Det kan heller ikke være tvil om at Kvenland lå nord for svenskene, men øst for nordmennene. Med andre ord, at dette landet var det nåværende Norrland ligger klart i dagen. Imidlertid byr ordene ”oth thät land nordveard” (som Oxford-utgiverne i deres latinske oversettelse, og senere utgivere med dem, har utelatt) på utfordringer. Med mindre man foretrekker å regne opplysningen for en ubetenksom interpolasjon²⁰, gjenstår to muligheter: Enten må opplysningen bli stående med den oppdeling av ordene som vi (i henhold til Langebek) har presentert her, og i så tilfelle bør den tolkes ”mot sør, på den andre siden av fjellene, ligger Sverige, som strekker seg helt opp til den regionen (altså Norge?) mot nord” (dvs. Sverige grenser i sin nordlige del mot Norge), med andre ord en ganske håpløs tautologi²¹. Eller så bør man sette interpunksjonen slik:

[s. 10]

”on odre healfe thæs mores, Sveoland. Oth thät land nordveard, and to gemnes thæm land nordveardum, Cvenaland”, altså: ”På den andre siden av fjellene, Sverige. Nord for denne regionen (dvs. Norge? For man kan vel ikke underforstå Sverige, og oversette det med ”dette landet”?), og overfor den nordlige delen av den samme (dvs. den nevnte) regionen (altså på den andre siden av fjellkjeden) ligger Kvenland”. Uansett hvordan man tolker disse ordene, er det i hvert fall klart at Kvenland har ligget nord for Sverige. Men det er vel heller ikke umulig å se for seg at en del av det gamle Kvenland samtidig har ligget nord for størsteparten av Norge (naturligvis med Finnmark holdt utenom, som seg hør og bør²²)? En hver vil imidlertid mene at også på den måten blir fremstillingen for snirklete i sin oppbygning; fjerner man derimot hele uttrykket ”oth thät land nordveard”, flyter teksten langt lettere.

Det er sikkert og visst at det mellom fjellene våre på den norske siden (for at det er Norge det er tale om, er lett å se) finnes nok av sjøer som kvenene har kunnet

8. ^(b) Oxford 1678, folio.

9. ^(c) Se også Ihres *Glossarium Sviogothicum* [’Svensk ordbok’; Ihre 1769], oppslagsordet *Mor*, ”skogkledd fjellområde, tettvokst skog”; samme Ihre i fortalen til herrene **Lindahl** og **Öhrlings** *Lexicon Laponicum* [’Lappisk ordbok’; Lindahl/Öhrling 1780], s. XXI; samt oppslagsordet *Muor* eller *Muora* i samme *Lexicon*.

transportere sine båter til på sine plyndringstokt mot nordmannerne. Slike sjøer er for eksempel *Miors* [Mjøsa], *Sæla* [Selbusjøen], *Snasa* [Snåsavatnet]²³ og andre. Ottars vitnesbyrd gjør det altså klart at kvenenes hjemland på ingen måte skal søkes i vårt Finland: Hvis jeg tillater meg å si at Finland ikke akkurat skilles fra Norge av noen slags fjellkjede, er all tvil ryddet av veien. Som den edle Ihre så forbigledelig uttrykker det: ”Videre fordrer opplysningen om gjensidige plyndringer et naboskap, og ettersom

[s. 11]

ferskvannssjøer er det eneste, utover en fjellkjede, som hos ham (altså Ottar) sies å utgjøre skillet mellom nordmennene og kvenene, tyder dette på at de ikke kom reisende over det baltiske hav (altså Bottenviken). Det samme bekreftes av opplysningen om at de hadde små, bærbare båter; de ville neppe ha begitt seg over større havstrekninger i slike” (den nevnte avhandlingen [Ihre/Eneroth 1767], §. VI., s. 8 f). Men når vi husker på at på Ottars tid hadde ingen nordmann ennå bosatt seg nord for Hålogaland (det som i dag kalles Helgeland), (noe Ottar slår uttrykkelig fast; se Langebek, det nevnte verket [1773], s. 108 og 113, notene (b) og (y)) blir det nødvendig å konkludere at især det som i dag utgjør Hälsingland, Jämtland, Medelpad, samt Ångermanland og Västerbotten,²⁴ har vært bebodd av kvenner.

§. III.

Når det gjelder spørsmålet om kvenenes landområder også strakte seg over til kyststrøkene på motsatt side av Bottenviken (det nåværende Österbotten), noe den edle Ihre (i et forsøk på å tilfredsstille især **Torfæus**’ og andres hypoteser) ikke våget å nekte for, så er vi for vår del ikke overbevist. I hvert fall er det ingen forhold som sannsynliggjør at landet deres nådde til den øvrige delen av Finland.²⁵ Hvis kvenene virkelig var forfedrene til de gamle hälsinglendingene, noe vi nedenfor skal forsøke å bevise, er det ikke umulig at deres grenser i eldre tider strakte seg helt til *Ulo*-sjøen og -elva [Oulujärvi, Oulujoki]: En gang i tiden har nemlig

[s. 11]

hälsinglendingene opplyst at grensene for deres land gikk her^{10(a)}. At de skal ha vært det sydlige Österbottens herskere, er det derimot vanskelig å feste lit til. Torfæus bygger sin formodning om at kvenenes landområder skal ha ligget på østsiden av Bottenviken på visse islandske beretningers (sagaers) autoritet. Hvor usikre disse kildene gjennomgående bør regnes for å være når det gjelder fjerntliggende områder, og især i tilfeller hvor deres opplysninger står i motsetning til sikrere vitnesbyrd, er det imidlertid sagt nok om. Også når det gjelder selve omtalen av nordmennenes felttog mot kyrialerne²⁶ eller karelerne til støtte for Kong Farevid av Kvenland (omlag år 877?), så bidrar denne, slik den foreligger hos Torfæus^{11(b)}, kun til å styrke vår

10. ^(a) Se Peringsköld [**Peringskiöld**], *Monument. Uplandia per Thiund.*, s. 3 ff og *Monumenta Ullerakerensia*, s. 150.

11. ^(b) *Historia Rerum Norvegicarum* [’Norges historie’], del II, bok I, kap. 17, s. 32: ”Når de var kommet fram til Kvenland, -- utrustet de hæren. -- Etter å ha tatt seg over fjellet angrep de kyrialerne, som hadde angrepet kvenene først.” Og kap. 18, s. 34: ”På samme tid reiste Thorolf til Kong Farevid i Kvenland i følge med hundre mann. Her invaderte de -- etter å ha tatt seg over fjellet -- i fellesskap Kyrialia og la øde

skepsis. Han beretter nemlig at nordmennene, på sin ferd fra Kvenland mot Karelen, skulle ha ”tatt seg over fjellet”, som angivelig altså skilte disse to områdene fra hverandre. Vi vet ikke om noen slik fjellkjede, åpenbart av en betydelig høyde, eller noe annet som volder de reisende

[s. 13]

besvær å ta seg over, på strekningen mellom Österbotten og Karelen. Man hadde nær trodd at forfatteren av fortellingen plasserte kvenene på den nordlige og kyrialerne på den sydlige siden av den norske fjellkjeden, eller eventuelt at han i uvitenhet om områdenes geografi overflyttet den fjellkjeden han hadde hørt skulle ligge mellom Norge og Kvenland, til grenseområdene mellom Kvenland og Karelen. Men så er det han legger til følgende: ”Nedlesset med betydelig krigsbytte vendte Farevid og Thorolf (dvs. nordmennenes anfører) tilbake til Kvenland. Etter å ha bekreftet sitt vennskap med kvenen trakk så Thorolf seg tilbake i fjellet (altså den norske fjellkjeden), og etter å ha tatt seg fram til den vefsiske bukt [Vefsnfjorden]” osv. Torfæus later altså til å ha vært så gavmild at han har delt ut nye fjell av samme slags som den norske fjellkjeden, på grensene mellom Karelen og Kvenland (som det dermed blir høyst uklart hvor har ligget). Eventuelt har han plassert Karelen ute ved kysten av Ishavet og på halvøya Karelstrand [Kolahalvøya] (slik at de norske fjellene måtte krysses to ganger av dem som skulle reise dit fra Helgeland). Hvis vi godtar den sistnevnte forklaringen, står den ikke i motsetning til vår oppfatning om Kvenlands beliggenhet. At karelerne levde i landområdene som strekker seg mellom Finskebukta og Kvitsjøen, helt ut til begge kyster, er det ingen tvil om. Det bør derfor ikke komme som noen overraskelse hvis de også opptrer [i kildene] i nærområdene til begge kyster. Og at de fra tid til annen har tatt seg fram til kyststrøkene ved Bottenviken via sjøene i Cajaneborg-distriktet [Kajaani] og *Ulo*-elva [Oulujoki], er det ikke vanskelig å forestille seg; såfremt det da finnes kilder som understøtter en slik hypotese.

[s. 14]

§. IV.

Ytterligere støtte til oppfatningen om at kvenenes fedreland mest sannsynlig lå i Österbotten, noe flere store lærde har tilsluttet seg, ser man søkes i slektskapet mellom den gamle betegnelsen for dette folket, altså *kvenner* eller *kvæner*, og ordet *kainu*, som er den betegnelsen karelerne og savonerne [dvs. innbyggerne i provinsen Savolax]²⁷ ennå i dag bruker om Österbotten^{12(a)}; avledet av samme betegnelse er stedsnavnene *Cajana* og *Cajania* [Kajaani]. Dette argumentet er ikke helt uten skinn av sannhet, og det støttes også av et annet forhold som den edle Ihre bemerker: ”Nordmennene”, forteller han, ”kaller ennå i dag de innbyggerne i Lappmarken [dvs. Finnmark og Nord-Troms] som er av finsk opphav og som bruker finlendernes språk, for *kvæner*. Disse skiller seg imidlertid ikke fra den

de landsbyene og delene av landet som, mindre befolket som de var, syntes dem å være ute av stand til å yte motstand.”

12. ^(a) *Cainunen* og *Cainulainen* er nemlig deres ord for befolkningen i Österbotten; selv Österbotten kaller de *Cainu* eller *Cainunmaa* [*Cainumaa* hos Porthan/Wegelius 1870].

øvrig lappiske befolkningen ved språket alene, men også ved å ha lysere ansiktstrekk og ved å være høyere av vekst. At disse to folkene er av ulikt opphav, ligger altså klart i dagen^{13(b)}. Det må innrømmes at det later til å være svært sannsynlig

[s. 15]

at disse innbyggerne av finsk opphav i Lappmarken, for det meste har slektsbånd tilbake til befolkningen i Österbotten og til mennesker tilhørende finsktalende sogn i Västerbotten, som forøvrig er av samme slekt som befolkningen i naboregionen Österbotten. Også i dag pleier mange, drevet av nød og flakking omkring²⁸ å migrere herfra til Lappmarken, for der å holde seg i live fremfor alt gjennom fiske. At nordmennene har for vane å regne også befolkningen i Österbotten for *kvæner* er tydelig nok, da vi har registrert at de uttrykkelig omtaler dem som ”øst-kvæner” og deres leveområde så vel som naboområdet Västerbotten (man får anta at de dermed omtaler befolkningen her som ”vest-kvæner”?), som ”Kvæneland”^{14(c)}.

[s. 16]

Imidlertid anser vi ikke at alle disse opplysningene er tilstrekkelig bevis for at de gamle kvenene bør regnes til den finske folkestammen. For det første vil ikke befolkningen i det nordlige Österbotten, som karelerne og savonerne (i det de har mindre kontakt med befolkningen det sydlige Österbotten og derfor kjenner den

---

13. ^(b) Den nevnte avhandlingen [Ihre/Eneroth 1767], §. IX, s. 11. Ifølge Henrik **Ganander** blir imidlertid ikke kun disse, men også finlendere generelt kalt for ”kvæner” av nordmennene; i sin *Grammatica Lapponica* [Ganander 1743], Fortalen, s. 3, skriver han: ”En annen ting jeg vil legge til, er det forhold at nordmennene, som bor på den andre siden [av grensen], ikke anerkjenner ordet ’lapp’. Isteden kaller de dem andre omtaler som ’lapper’, for ’finnar’, mens dem andre kaller ’finnar’, heter hos dem dem ’kvæner’! De kjenner nemlig ingen andre finner (bortsett fra karelerne, som de har gitt et eget navn, nemlig ”kyrialer”) enn dem som kommer fra Bottenviken. På samme måte kaller våre finner ennå i dag alle germanere for ”Sa-

[s. 15]

xalaiset”, etter de saksiske beboerne langs kysten nærmest dem, som i eldre tid var den eneste kyststrekningen de kjente til. Nordmennene gjør imidlertid rett i å reservere navnet ”finner” for lappene alene; at dette navnet tilhørte dem, fremgår i hvert fall av Ottars *Periplus*. Først i senere tid har de i ubetenksomhet overført dette navnet på våre landsmenn, dagens befolkning i Finland. Navnet ”lapper” er en yngre betegnelse, som ser ut til å ha oppstått av beskyldninger om hekseri, og siden har dette navnet blitt hengende ved folket. Sml. Ihres *Glossarium* [Ihre 1769], oppslagsordet *Lapp*.

14. ^(c) Se for eksempel de utdragene av manuskriptet ”Sporrings Relation, angående Finmarken” som står å lese i Hans **Hammonds** *Nordiske Missions-historia* (København 1787, oktav) [Hammond 1787], s. 908 f, samt Isaac **Olsens** skrift om den norske Finnmarkens grenser [egt. ”Om Landemærkene”], som er inkludert samme sted, s. 923 og 927. Hvem de kvenene var, som rundt år 1271, under Magnus Håkonssons (Lagabäter [Lagabøte]) styre, sammen med ”kyrialere” skal ha

[s. 16]

”invadert Hålogaland”, hvor de ifølge Torfæus (i det nevnte verket, del IV, bok V, kap. 6, s. 352) gjorde ”grusomme herjinger”, er vanskelig å si, spesielt siden det ikke opplyses om de hadde kommet sjøveien eller over land. Kan hende var det innbyggere fra Norrland som nå, etter å ha slått seg sammen med karelere som hadde tatt seg fram til kyststrokene ved Bottenviken, på sitt gamle vis tok seg over fjellkjeden og foretok dette toktet mot nordmennene?

dårligere) tillegger navnet *Kainulainen* og hvis land de kaller *Kainu*, selv godta denne betegnelsen^{15(d)}. I stedet overfører de denne betegnelsen til befolkningen i Västerbotten, og da især de finsktalende delene av denne (Tornedalingene osv.), men nettopp disse er da også svært nært beslektet med dem selv. Det later altså til at kvenenes rette hjemland i eldre tid lå langs den vestlige kysten av Bottenviken. Når de ønsket å utvide landet sitt mot øst, støtte de på karelerne, som på sin side var i ferd med å utvide sine grenser mot vest og området rundt Bottenviken. På denne bakgrunnen har de karelerne og savonerne som ble igjen i deres gamle leveområder, til å begynne med brukt betegnelsen ”kvener” om den første fremmede befolkningsgruppen de støtte på i vest, og dette var også folkets egen betegnelse på seg selv. Senere har dette folket gradvis vandret ut, og karelerne og savonerne har [s. 17]

begått den sedvanlige feilen^{16(e)} å overføre den gamle betegnelsen for dette folket til de nye innbyggerne i samme område (til tross for at disse var av samme opphav som dem selv), en betegnelse de samtidig har overført til sine egne naboer fra samme egn. Trolig har samme mekanisme forledet nordmennene til å kalle de av våre finlendere som trengte seg inn i deres land fra den andre siden av de finnmærskiske fjellene, for ”kvener”, en betegnelse som i eldre tid hadde vært brukt om andre mennesker, og da især innbyggerne på den andre siden av fjellene i det sydligere Norge. Formodentlig har forfatteren av ovennevnte ”Norges opprinnelse” [Fundinn Norégr] eller forfatteren av den mer omfattende ”Olav Tryggvassons Historie [Saga]”^{17(f)} ikke unngått å gjøre samme feilslutning, som siden er blitt overtatt av mange senere skribenter. Det er vel også temmelig sannsynlig at denne betegnelsen har sitt opphav hos lappene, som så har spredd den videre til nordmennene? På lappisk brukes den imidlertid i den grad ikke til å betegne mennesker av finsk opphav (disse kalles av lappene for *Suomalats*, som er folkets egen, rette betegnelse på seg selv) at den isteden betegner svensker og nordmenn i deres helhet. Til nettopp denne problematikken har de høylærde forfatterne av det fremragende *Lexicon Lapponicum* (utgitt for ikke lenge siden på oppdrag og bekostning fra den høyst opplyste Kongelige direksjon for de lappiske kirker, Stockholm 1780,

[s. 18]

kvart) [Lindahl/Öhrling 1780], levert et viktig bidrag med sin forklaring til oppslagsordet *Kainolats*, hvor de skriver: ”*Kainolats*, *Kainahaljo*, slik omtaler lappene svensker og nordmenn. *Kainahalja*, en svensk eller norsk kvinne. --- Dette ordet synes å ha sitt opphav i det *finske* ordet *Cainho*, en hälsinger eller svenske^{18(e)};

15. ^(d) Og dette gjør de i våre øyne helt med rette: Det lar seg nemlig påvise med uomtvistelige argumenter at dette folkets er dels av karelsk, dels av tavastisk opphav.

16. ^(e) Slik har frankerne fått navnet ”gallere”, englerne ”britannere” eller ”briter”, osv.

17. ^(f) Se bind I, s. 215; bind II, s. 140.

18. ^(e) Dette finske ordet er imidlertid ukjent, i hvert fall for oss. Det later til at *Kainu* og *Kainulainen*, som vist ovenfor, i eldre tid har blitt brukt til å betegne det gamle kvenfolket (av lappene er det utlånt til deres finske naboer); senere har finnene i Västerbotten med rette gått over til å bruke det til å betegne svenskene, og da især de gamle kvenenes etterkommere hälsingerne (underforstått: innbyggerne i Norrland), som jo var deres nærmeste og best kjente naboer. Alt dette bidrar perfekt til å underbygge vår oppfatning.

herav *Cainho Kylä*, en landsby i nærheten av byen Torneå [Tornio/Haparanda], *Hälsingbyn*”. Disse eksemplene bidrar på mer enn en måte til å belyse og bestyrke våre bemerkninger ovenfor.

§. V.

Ottar forteller ingenting om kvenenes språk eller kultur som er egnet til å oppheve denne uenigheten om deres slekt og opphav. Han skiller dem imidlertid eksplisitt fra såvel *finnene* (altså lappene) som *nordmannerne* (nordmennene). Og ikke engang ved gjetninger knytter han dem til de finske folkegruppene, slik vi ser han gjør med *bjarmene*^{19(a)}. Det er ingen grunn til å bruke mye tid på argumenter som baserer seg på Adam av Bremens fantasifulle beretning om finnene som en gang bodde i Hälsingland: At det virkelig bør

[s. 20]²⁹

festes liten lit til denne, er åpenbart for upartiske dommere i denne saken^{20(b)}. Skulle man ønske å fortolke beretningen velvillig, ville man måtte anta at han hadde lappene, dette områdets nabofolk, i tankene. Det er heller ikke mye oppklarende hjelp å hente i de gamle norske og islandske sagaene, når vi skal søke etter kvenenes opphav og slektskap. Hvis man skulle tillate seg å stole fullt og helt på det som står om deres konge *Farevidr*³⁰ hos Torfæus (i ovennevnte verk), eller om *Miolla*, datter av kvenenes konge hos Arngrim Jonæ (*Crymogæa* [Arngrímur **Jónsson**, 'Frostlandet'], s. 114 [=Jona 1951, s. 100])^{21(c)}, så inviterer også disse navnene, fullstendig motstridende med det finske språkets natur som de er, leseren til å gjette på et folkeslag av germansk eller gotisk opphav. De kildene som så langt er frembragt gir på ingen måte anledning til å søke etter kvenene i strøkene omkring Kvitsjøen. Derfor kan vi på ingen måte tilslutte oss den berømte Forsters teori, som blander kvenene sammen med finnene

[s. 21]

og åpenbart tildeler dem karelernes hjemland^{22(d)}. Vi anser heller ikke at den forklaringen han bruker for å undertøtte sin plassering av kvenenes hjemland, fortjener å tillegges særlig vekt: Den *Cven-Sæ* som Alfred taler om, tolker han nemlig til å være Kvitsjøen, og dermed søker han langs kystene av dette havet dumt nok etter kvenene, som vår Kongelige forfatter har lagt så uomtvistelig til vårt Norrland, at til og med den berømte Forster selv et annet sted skriver at Kvenland lå ”rett nord for

19. ^(a) Langebek, ovennevnte verk [1773], s. 110.

20. ^(b) I *De Situ Daniæ* ..., ovennevnte kapittel, s. 61, skriver han: ”På den nordlige grensen til svearne og nordmannerne bor *scritefingerne*: Disse sies å løpe raskere enn ville dyr. Deres største by er Helsingaland, og Halsingaland er regionen.” Og litt senere: ”Dette landet (dvs. Sverige) har på vestsiden av seg gotherne, og byen Scaranen, på nordsiden har det vermilanerne, samt scritefingerne, hvis hovedstad er Halsingaland [sic]; på sydsiden har det lengden -- av det baltiske hav --; her finnes en stor by. Mot øst strekker det seg helt til de ripheiske fjell, hvor det er en stor ødemark” etc. ”Her finnes amasonene, her finnes cynocephalene [’hundehodene’]” osv. Hva slags nytte kan man tilby meg å hente ut av disse skribleriene?

21. ^(c) Sml. Ihre, i nevnte avhandling [Ihre/Eneroth 1767], §. XI, s. 12.

22. ^(d) Se det nevnte verket [Forster 1784], s. 75, note (4); samt det kartet han har inkludert i samme bok [jf. ill. 3!].

Svealand” (det nevnte verket [Forster 1784], s. 84, sml. s. 85, note 43). På hvilken måte skulle det altså kunne letes etter det i Finland? Heller ikke i sin beskrivelse av Kvitsjøen, som Ottar viser at han personlig har både besøkt og lært å kjenne, gir han sjøen noe navn av den slags. Det er for øvrig *Germania* Alfred taler om, når han opplyser at det strekker seg mot nord helt til denne ”kvenenes sjø” (*Cven-Sæ*). Med dette gjør han det vel klinkende klart at det er det *Baltiske hav* [Östersjøen]³¹ han mener, for her bodde i hvert fall kvenene i eldre tid, og ikke *Kvitsjøen*, for opp dit har ingen noensinne, så vidt jeg vet, strukket Germanias grenser. Det fastlandet som ligger mellom de to havene har som kjent alltid vært bosted for finske, og ikke germanske, folkegrupper. Det har ingenting med saken å gjøre når Forster bemerker at den omtalte ”kvenenes sjø” hos Alfred kalles et osean (*Garsecg*), for som kjent har mang en annen eldre forfatter fremmet en lignende oppfatning om dette havet [dvs. Östersjøen].

Appendix: Bio-bibliografiske opplysninger om forfatterne Porthan forholder seg til

ADAM AV BREMEN (ca 1040-ca 1081). Tysk magister, tilknyttet Bremen domkirke. Skrev på 1070-tallet en verdifull nord-europeisk misjonshistorie, *Gesta Hammaburgensis Ecclesiae Pontificum* eller *Historia Hammaburgensis Ecclesiae* i fire bøker (første gang trykt i 1579). Porthan forholder seg i kven-sammenheng til ”De Situ Daniae”, en topografisk-etnografisk gjennomgang av hele Fennoskandinavia som utgjør fjerde bind av dette verket. Ref.: Oversetternes forord og innledninger til Adam av Bremen 2000 og Adam av Bremen 1993.

ALFRED, konge av Essex (849-899); ofte stavet Ælfred. Stor engelsk ”renessansekononge” (kronet 871); kjent for å ha hindret danene i å få fotfeste i England og for å ha fremmet lærdom og beordret oversettelser av flere latinske verk til angelsaksisk, herunder Orosius’ *Historiae adversus paganos*. I sistnevnte verk ble Ottars beretning inkludert. Ref.: Dorothy Whitelock i *Encyclopædia Britannica Online* (lest 9. jan. 2009).

BARRINGTON, Daines (1727/28-1800). Engelsk fortidsforsker og naturhistoriker, dommer av profesjon. Bred kontaktflate og virksom innen mange fagfelt, medlem av bl.a. Society of Antiquaries og Royal Society of London fra 1767, var også vise-president for førstnevnte selskap. Svært allsidig engelskspråklig forfatterskap. I kven-sammenheng viser Porthan til hans utgave av Ottars beretning i verket *The Anglo-Saxon Version from the Historian Orosius by Aelfred the Great* (1773). Forster kritiserte Barrington for å ha stjålet hans forskningsresultater og utgitt dem for sine egne; det gjaldt også kommentardelen i dette verket. Ref.: David Philip Miller i *Oxford Dictionary of National Biography Online* (lest 9. jan. 2009); Forster 1784.

BJÖRNER, Erik Julius (1696-1750). Svensk fortidsforsker. Student i Uppsala fra

1715, fra 1717 til sin død tilknyttet antikvitetskollegiet i Stockholm, først som Peringskiölds assistent, fra 1725 som sekretær og fra 1738 til sin død som assessor. Utga mange arkeologiske og historiske skrifter på svensk og latin i gøtistisk ånd, bl.a. en kildeutgave av islandske sagaer, *Nordiska kämpadater* fra 1737, hvor *Fundinn Nóregr* er inkludert. Det er denne publikasjonen Porthan refererer til i kven-sammenheng. Ref.: Div. oppslag på www.runeberg.org (lest 8. jan. 2009).

ENEROTH, Olof Olofsson (1744-1808). Student i Uppsala fra 1759, magister 1767, hadde deretter en karriere som prest og publiserte et par hyllingstaler på svensk. Respondent for avhandlingen "om det gamle Kvenland" (Ihre/Eneroth 1767), som var særlig viktig for Porthan. Ref.: <http://libris.kb.se> og Mats G. Kjellströms genealogi-side <http://www.kjellstrom.info/genealogi> (lest 9. jan. 2009).

FORSTER, Johann Reinhold (1729-1798). Først og fremst kjent som naturforsker, geograf og forfatter av reisebeskrivelser. Opprinnelig fra dagens Polen, utdannet teolog i Halle, prest i og nær Danzig/Gdansk 1751-1765, oppholdt seg i Russland 1765-1766, deltok på Cooks andre jordomseiling 1772-1775, virket ellers i England 1766-1780 bl.a. som språkunderviser, dernest professor i naturhistorie og mineralogi i Halle fra 1780 til sin død. Rikt forfatterskap på tysk, latin, engelsk og fransk, også mange oversettelser; sto bl.a. bak *Magazin von merkwürdigen neuen Reisebeschreibungen* i 16 bind (1790-1800). Utga 1784 det historisk-geografiske verket 'Historie om sjøreiser og oppdagelser i Norden', som han dediserte til Katharina den Store som takk for utnevnelsen til utenlandsk medlem av akademiet i St. Petersburg. Det er det sistnevnte skriftet Porthan forholder seg til i kven-sammenheng. Ref.: Gerhard Steiner i *NDB* bd. 5 (1961); Alfred Dove i *ADB* bd. 7 (1878).

GANANDER, Henrik (?-1752). Prest, født i Åbo, tjenestegjorde i Enontekis og Sjunde i Finland. Skrev en *Grammatica Lapponica* over en tornedalssamisk dialekt. Porthan forholder seg til dette verkets innledning, hvor kven-begrepet drøftes. Ref.: Qvigstad/Wiklund 1899.

HAMMOND, Hans (1733-1792). Norsk teolog og historiker. Gymnasiast i Trondheim 1750-52 med Schøning som lærer, teol. eksamen i København 1754, tilbake i Trondheim 1759-64, var da med i kretsen rundt Trondhjemske Selskab, senere prest ulike steder i Norge og en kort periode i London. Skrev flere teologiske skrifter, men er i dag mest kjent for *Den Nordiske Missions-Historie* fra 1787, resultatet av over 25 års arbeid. Verket inkluderer gjengivelse av flere verdifulle manuskripter, av bl.a. Isaac Olsen og Sporning. Det er Hammonds utgivelse av disse manuskriptene Porthan forholder seg til i kven-sammenheng. Ref.: Francis Bull i *NBL1* bd. 5 (1931); Arne Bugge Amundsen i *NBL2* bd. 4 (2001); *Ehr-Müll.*

IHRE, Johan (1707-1780). Svært innflytelsesrik svensk historiker og språkforsker.

Studiereise til bl.a. Jena, Utrecht, Oxford, London og Paris tidlig på 1730-tallet, ble etter hjemkomsten 1734 sekretær for og medlem av Vetenskapssocieteten i Uppsala samt dosent ved Uppsala Universitet, 1737 professor i poesi, fra 1738 til sin død *Professor Skytteanus* i Uppsala (dette professoratet, som fra starten av skulle dekke retorikk og politikk, sies å være det eldste professoratet i statsvitenskap i verden; det ble bl.a. innehatt av Schefferus 1647-1679). Medlem av Kgl. Vetenskapsacademin i Stockholm fra 1755, adlet 1757, også aktiv politiker. Rikt og allsidig forfatterskap på latin og svensk, flere av verkene oversatt til tysk av hans tidligere elev Schlözer. Først og fremst kjent som språkforsker, arbeidet bl.a. mye innen runistikk, hovedverket den første grundige ordbok over svensk språk, *Glossarium Sviogothicum* (1769). Porthan forholder seg i kven-sammenheng først og fremst til Ihre/Eneroth 1767 om ”det gamle Kvenland”, men nevner også Ihres forklaringer til enkeltord i *Glossarium sviogothicum*, hans sagakritiske utlegninger i et brev til historikeren Lagerbring (Ihre 1772), samt hans fortale til den samisk-svensk/latinske ordboken Lindahl/Öhrling 1780. Ref.: Grape 1949; Östlund 2000; div. oppslag i digitaliserte kilder på www.runeberg.org (lest des. 2008).

JÓNSSON, Arngrímur (1568-1648). Islandsk prest, skolemann og historiker. Studerte fire år i København, var 1589-1598 rektor i Hólar, innehadde fra 1589 til sin død ulike kirkelige stillinger i Island. Skrev en rekke verk på islandsk og latin. Porthan forholder seg i kven-sammenheng til hans *Crymogæa*, som utkom i Hamburg i flere utgaver i første halvdel av 1600-tallet (1. utg. 1609). Ref.: *Ehr-Müll*.

JUNIUS, Francis (1591-1677), eller Franciscus Du Jon. Filolog og kunsthistoriker, født i Heidelberg, utdannet i Leiden, bodde i England 1621-1642, dernest for det meste i Nederland. Forsket mye i eldre germanske språk, skrev flere verk på latin, engelsk og nederlandsk, bl.a. en omfangsrik engelsk etymologiordbok, publisert posthumt i 1743 (*Etymologicum anglicanum ex autographo descripsit et accessionibus permultis auctum* edidit Edwardus Lye, Oxford). Det er dette verket Porthan refererer til i kven-sammenheng. Ref.: Sophie van Romburgh i Oxford Dictionary of National Biography Online (lest 9. jan. 2009).

LANGEBEK, Jacob (1710-1775). En av Danmarks førende historikere. Amanuensis ved Kgl. Bibliotek i København fra 1735, grunnlegger av det (Kgl.) Danske Selskab for Fædrelandets Historie og Sprog 1744, geiheimarkivar og medlem av Kgl. Danske Videnskabernes Selskab 1748, justisråd 1753, etatsråd 1770 til sin død. Omfattende forfatterskap på dansk, latin og tysk; Porthan forholder seg i kven-sammenheng til hans *Scriptores rerum Danicarum medii ævi* (bd. I-III utgitt 1772-1775, bd. IV-IX posthumt) – andre bind av dette verket inneholder en utgave av Ottars beretning i original, med latinsk oversettelse og kommentarer (Langebek 1773, s. 106-118). Ref.: *Ehr-Müll*.

LINDAHL, Erik (1717-1793). Svensk prest, samiskoversetter og ordboksforfatter.

Oppvokst i Umeå, student i Uppsala fra 1735, presteviet 1740, dernest virksom i bl.a. Lycksele. Publiserte sammen med Joh. Öhrling en omfattende ordbok over sørsamisk, *Lexicon Lapponicum* fra 1780. I kven-sammenheng forholder Porthan seg til ordforklaringer til enkeltord i dette leksikonet. Ref.: Qvigstand/Wiklund 1899 og den slektshistoriske siden <http://www.kohkoinen.se/lena/p13be5f73.html> (lest 12. jan. 2009).

MURRAY, Johann Philipp (1726-1776). Eldste sønn av presten for den tyske menigheten i Stockholm, Andreas M.; ble etter studier i Königsberg og Göttingen utnevnt til ekstraordinær professor i Göttingen 1755; ordinær professor i historie og veltalenhet ved universitetet og sekretær for (senere fullverdig medlem av) det kgl. vitenskapselskapet i Göttingen fra 1762 til sin død. Rikt historisk forfatterskap på latin og tysk, publ. også oversettelser fra svensk. Porthan forholder seg i kven-sammenheng til en avhandling om Ottars reise som refereres i tidsskriftet *Göttingische Anzeigen von gelehrten Sachen* (originalens tittel var ifølge Pütter 1765 ”Diss[ertatio] de itineribus Otheri et Wulfstani, a rege Aelfredo descriptis”); en mer utførlig avhandling om emnet, som Porthan tydeligvis ikke kjente til, er ”Commentatio prior. Descriptio terrarum septemtrionalium. Saeculis IX, X et XI, ex idea Adami Bremensis, Aliorumque scriptorum Germanicorum istius aevi. Praelecta IV. Novemb. 1769” og ”Commentatio posterior. [...] Praelecta VIII Iul. 1770”, i *Novi commentarii Societati Regiae Scientiarum Gottingensis* vol. I pro Anno 1769 (1771), s. 126-152 og 153-172. Ref.: Pütter 1765, s. 179-180 og 1788, s. 55-56; Goerke 1976; F.W.P. Dougherty i *NDB* bd. 18 (1997).

OLSEN, Isaac (ca 1680-1730). Lærer hos samene i Finnmark 1708-1716, dernest virksom i Trondheim og København som samiskunderviser og oversetter. Foretok reiser på Kola-halvøya årene 1713-1716. Etterlot seg en rekke manuskripter og kartarbeid, deriblant skriftet ”Om Landemærkene”, som er gjengitt hos Hammond 1787. Det er dette skriftet Porthan forholder seg til i kven-sammenheng. Ref.: Rydving 1995; Kr. Nissen i *NBLI* bd. 10 (1899).

OROSIUS, Paulus (400-tallet). Prest (*presbyter*), virksom på den Iberiske halvøy, i Nord-Afrika og ”Det hellige land” i starten av 400-tallet, kjente bl.a. kirkefedrene Augustin og Hieronymus. Skrev flere polemiske verk, bl.a. *Historiae* (eller *Historia adversus paganos*) i syv bøker, som var en blanding av en verdensgeografi og et historisk stridsskrift. Det er dette verket Kong Alfred (eller snarere noen i hans krets) lagde en angelsaksisk versjon av, hvor også Ottars beretning ble inkludert. Ref.: E.D.H. i *OCD*.

OTTAR fra Hålogaland (800-tallet), på gammelengelsk stavet Ohthere. Berømt for beretningen om seg selv og sin oppdagelsesreise, som han presenterte for kong Alfred og som er bevart i Alfreds versjon av Orosius’ *Historiae adversus paganos*. Etter eget utsagn levde han lengst nord av alle nordmennene, på et ikke nærmere

identifiserbart sted i ”Hålogaland”; nyere forskning peker på Hillesøy-området i Troms som et sannsynlig sted. Ref.: Håvard Dahl Bratrein i *NBL2* bd. 7 (2003).

PERINGSKIÖLD, Johan (1654-1720). Svensk fortidsforsker. Student i Uppsala fra 1677, tilknyttet antikvitetskollegiet i Uppsala fra 1680, adlet og utnevnt til sekretær for antikv.koll. 1693 etter forskningsreiser rundt i Sverige, kansliråd 1719. Publiserte en rekke verk på svensk og latin, bl.a. oversettelser fra islandsk (Snorre m.fl.). Porthan forholder seg i kven-sammenheng til *Monumentorum sveo-gothicorum liber primus, Uplandiæ partem primariam Thiundiam continens, cum antiquitatibus ac inscriptionibus quæ cippis & rupibus, vel tumbis incisæ passim reperiuntur; justa delineatione, brevique commentario illustratæ / Then första boken af Swea och Götha minnings-merken vthi Vplandz första del Thiundaland, fordome med gamla runor, eller annan nyare skrift, på stenar och berg kring landet, eller wid förnåma mäns lägerställen i kyrkior, antecknade; yttermera med flit aftagne, och korteligen beskrefne* (Stockholm 1710) og *Monumenta Ullerakerensia cum Upsalia nova illvstrata, eller: Vlleråkers häradz minnings-merken, med nya Vpsala, vti Vplands första del Thiundaland* (Stockholm 1719). Ref.: Div. oppslag på www.runeberg.org (lest jan. 2009).

SCHLÖZER, August Ludwig von (1735-1809). En av samtidas førende historikere, ekspert på bl.a. Fennoskandinavia og Russland. Studerte teologi i Wittenberg fra 1751, historie i Göttingen fra 1754, bodde i Sverige ca 3 1/5 år fra 1755, var da bl.a. huslærer hos Andreas Murray (Joh. Phil. M.s far) i Stockholm og studerte norrønt og gotisk under Ihre i Uppsala. Tilbake i Göttingen 1759, dro så til St. Petersburg 1761, til å begynne med som assistent for historikeren Gerhardt Friedrich Müller, lærte seg russisk og ble utnevnt til professor i russisk historie ved akademiet i St. Petersburg 1765. Returnerte til Göttingen 1767, hvor han var ordinær professor i historie fra 1769 til sin død. Utga bl.a. *A. L. Schlözer's Briefwechsel meist historischen und politischen Inhalts* i 10 bind, 1776-1782, *A. L. Schlözer's Stats-Anzeigen* i 18 bind, 1782-1793, samt en omfangsrik universalhistorie. Porthan forholder seg i kven-sammenheng til Schlözers *Allgemeine Nordische Geschichte* (1771), skjønt Porthan/Vegelius 1788 kun refererer til verket i forbindelse med den oversettelsen av Ihre/Eneroth 1767 som er inkludert der. Det er usikkert om Porthan møtte Schlözer under sin studiereise i 1779, og noen direkte brevveksel mellom de to er heller ikke funnet, men Porthan publiserte en artikkel i *Briefwechsel* 1779. Ref.: Ferdinand Frensdorff i *ADB* bd. 31 (1890); Grape 1949; Peters 2003; Schmeidler 2006.

SPELMAN, John (1594-1643). Engelsk historiker, slått til ridder 1641. Forfatter av flere royalistiske verk, inkl. en biografi over kong Alfred på engelsk, som ble oversatt og utgitt på latin i Oxford 1678. Et utdrag av Ottars beretning inngår i selve biografien (Spelman 1678, s. 112-114), men utgiverne gjengir i tillegg hele Ottars tekst med oversettelse i et appendix (s. 205-208), som Porthan refererer til i kven-sammenheng. Ref.: David L. Smith i *Oxford Dictionary of National Biography Online*, lest 9. jan. 2009.

TACITUS, Cornelius (ca 56-ca 120). Innflytelsesrik romersk historiker, mest kjent i nordisk sammenheng som forfatter av det etnografisk-topografiske verket *Germania*, også kalt *De moribus Germanorum* eller *De origine et situ Germanorum* (opprinnelig offentliggjort år 98). Det er også dette verket Porthan forholder seg til i kven-sammenheng. Ref.: Bruun/Lund 1974; Ronald Haithwaite Martin i *OCD*.

TORFÆUS, T(h)ormod (1636-1719). Islandsk historiker. Studerte teologi i København 1654-1657, kgl. oversetter av islandske håndskrifter fra 1660, virksom i ulike stillinger i Island, Danmark og Norge til han 1682 ble utnevnt til kgl. historieskriver med oppgave å skrive Norges historie på latin. Firebindsverket *Historia Rerum Norvegicarum* utkom 1711; Torfæus skrev også en rekke andre historieverk på latin, men det er norgeshistorien Porthan forholder seg til i kven-sammenheng. Ref.: Titlestads innledning til Torfæus 2008; *Ehr-Müll*.

ÖHRLING, Johan (1718-1778). Svensk prest, var respondent for avhandlingen *Nonnullas in Orthographiam Lapponicam Observationes* (Ihre/Öhrling 1742) og skrev en grammatikk som innledning til den sørsamiske ordboken Lindahl/Öhrling 1780. Porthan forholder seg i kven-sammenheng til ordforklaringer til enkeltord i dette leksikonet. Ref.: Qvigstad/Wiklund 1899.

---

1. Utgiverne av *Opera selecta* gjengir tittelen slik: ”Avhandling // Om det gamle folket kvenene // Fremlagt til offentlig eksaminasjon // Med Henr. Gabr. Porthan // Som preses // av Henrik Wegelius. // Åbo 1788” (Porthan 1870); Kajanto gjengir den bare som ”Om det gamle folket kvenene // 1788 // Respondent Henr. Wegelius” (Porthan/Wegelius 1982). Stavemåten *Wegelius* er altså endret til *Wegelius*, det samme gjelder for øvrig *Frantzén* til *Franzén* (jf. Porthan/Franzén 1786, som er blitt til Porthan/Franzén i Porthan 1870).

2. Der hvor vi skriver ”den yngre”, har originalen *H. F.*, noe som sannsynligvis står for *Henrici Filius*, altså ordrett ”Henriks sønn”. Om Henrik Wegelius d.e. og d.y., se artikkelens del I.

3. Side [2], baksida av tittelbladet, er blank. Verken den eller side [3], hvor selve teksten starter, er paginert.

4. Der hvor vi har oversatt Porthan/Wegelius’ uttrykk *Septentrio noster* med ”vårt Norden”, skriver Kajanto – her og ellers i teksten – konsekvent ”Nord-Finland” (eller ”nord-Finland”). Det er for så vidt riktig at det latinske adjektivet *noster* ofte betyr ”vår” i betydningen ”det som har med vårt hjemland å gjøre”. Kajanto synes å tolke uttrykket til å bety ”vårt fødeland”, dvs. Finland. Men i denne sammenhengen gir en slik tolkning av uttrykket lite mening: Porthan/Wegelius hevder jo ikke at kvenene primært var en del av Nord-Finlands historie; de bodde tvert om i Norrland, altså ikke i Finland. I sine svensk-språklige avhandlingar om befolkningssammensetningen i det nordlige Fennoskandinavia anvender Porthan dessuten flere steder uttrykkene ”vår Nord” og ”vår Nordiska” uten å innskrenke dette til Nord-Finland alene (jf. f.eks. Porthan 1873, s. 31). Schøning snakker også om de nordligste delene av Fennoskandinavia som ”vor Norden” (jf. f.eks. Schøning 1751 og 1771). Se for øvrig Kliemann 2005 om Schlözers Norden-begrep.

5. ”polyhistor”, et gresk uttrykk som betegner en person som bedriver forskning innen mange ulike emner.

6. ”rette og uomtvistelige landområde”. Kajanto oversetter her ”rette og varige boplass”. Begge betydninger av originalens *sedes ... veras stabilesque* er mulig. Vi tolker det imidlertid ikke slik at Porthan/Wegelius mener å påstå at Ihre hadde ”fastslått” at de gamle kvenene hadde permanente boplasser. Det er

i hvert fall ikke Ihres ærend i *De Quenlandia Antiqua* å si noe om de gamle kvenene levde nomadiske liv eller ikke, jf. Ihre/Eneroth 1767.

7. ”påviser”: Kajanto skriver her ”avslørte”. Begge deler er vanlige betydninger av verbet *aperire*.

8. ”villfarelsen” oppsto, ifølge Ihre/Eneroth 1767, som følge av likheten mellom ordene ”kven” og ”kvinne”.

9. ”som Adam av Bremen åpenbart kjente til”. Kajanto oversetter ”dersom Adam av Bremen kjente til dette”, en annen vanlig betydning av uttrykket *si ... quidem*. Imidlertid var Tacitus’ *Germania* så utbredt i høymiddelalderens Tyskland at vi antar Porthan/Vegelius mener å si ”åpenbart”, ikke ”dersom”.

10. ”eget tilholdssted”: Kajanto skriver ”viktigste boplass”, en alternativ, fullt mulig oversettelse av uttrykket *præcipua sedes*.

11. ”av finsk herkomst” (*stürpis ... Fennicæ*): Merk at Porthan/Vegelius bruker begrepet ”finner” eller ”finsk” (subst.: *Fenni* eller *Finni*, adj.: *Fennicus* eller *Finnicus*, adv.: *Fennice*) i vid betydning, om det dagens forskere definerer som finsk-ugriske folk og språk. Når han vil tale om ”finner” i snevrere forstand, bruker han begrepet ”finlendere” (*Finlandi*).

12. Originalen har her ”i våre øyne” og ”vi” (*nobis videretur* og *facimus*), noe Kajanto oversetter til ”i mine øyne” og ”jeg”.

13. ”legge til”: Originalen har *ad præclaram ... disquisitionem afferri*; preposisjonen *ad* er uteglemt i *Opera Selecta*.

14. ”Etterhøst” (*spicilegium*, av *spica*, aks, og *legere*, plukke, samle; hos Porthan/Vegelius for øvrig stavet *specilegii*, rettet til *spicilegii* i *Opera Selecta*) er et gammelt latinsk uttrykk for det som samles inn etter at hovedinnhøstingen er foretatt. Ordet hadde også juridiske konnotasjoner; fattigfolk i Europa kunne påberope seg *spicilegium* og for eksempel lete etter gjenglemte epler i frukthagene etter at landeieren var ferdig med innhøstingen. I dette tilfellet har altså Ihre foretatt grovarbeidet, men Porthan/Vegelius påberoper seg retten til å komme med noen utfyllende opplysninger.

15. ”med mindre de da er fullstendig ubevandret i dette emnet fra før” er uteglemt i Kajantos oversettelse.

16. ”den edle Ihre”: Ihre ble tatt opp i adelstanden 1757. Det at han ikke bare var professor, men også kanseliråd og adelsmann, bidro til å gi ekstra tyngde til hans uttalelser som vitenskapsmann.

17. Kajanto gjengir tekstutdraget fra Ottars beretning med den ortografien som brukes i nyere tekstkritiske utgaver. Vi har imidlertid valgt å gjengi teksten slik den foreligger hos Porthan/Vegelius 1788.

18. Langebek 1773 har her ”thæt”.

19. Porthan bruker her klammeparentes, for å markere at dette er noe han mener ikke hørte hjemme i den opprinnelige teksten. Vi har isteden brukt {...}, for å unngå forveksling med våre egne tillegg.

20. ”Interpolasjon” er i tekstkritikken et begrep som brukes om ord som er innskutt i en tekst på et senere tidspunkt og som ikke hører hjemme i den opprinnelige teksten. Som tekstkritiker var det Porthans oppgave å identifisere og fjerne slike uekte tillegg.

21. ”Tautologi” innebærer en gjentakelse av samme definisjon, bare med litt andre ord.

22. Finnmark ble av flere 1700-talls-historikere antatt å være bebodd utelukkende av samer på Ottars tid (se f.eks. Schöning 1751, Schlözer 1771, Forster 1784), noe som forøvrig stemmer med Ottars påstand om at ingen nordmenn bodde lengre nord enn ham.

23. For tolkningen av disse latiniserte innsjøbetegnelse, jf. Porthan 1873, s. 80 note 27.

24. Det gamle Kvenland dekket med andre ord, i Porthans tolkning, hele dagens Sverige fra om lag den 61. breddegrad og nordover. Innenfor datidens Västerbotten var for øvrig også finsk side av Tornedalen med, nærmere bestemt dagens kommuner Torneå, Övertorneå, Pello, Kolari, Muonio og Enontekis.

25. ”... at landet deres nådde til den øvrige delen av Finland”. Kajanto oversetter: ”... at de var i kontakt med det øvrige Finland”. Begge oversettelser er mulig; det beror på om man i uttrykket *Reliquam certe Finlandiam attigisse* underforstår *Queni* (”kvenene”) eller *sedes suas* (”landet deres”) fra setningen foran.

26. ”Kyrialer” er betegnelsen som brukes om karelerne i norrøne kilder, jf. Porthan 1859, s. 40.

27. ”savonerne” (*Savones*): Provinsen Savolax, hvor Mikkeli er hovedby, blir av Porthan omtalt som *Savolaxia* eller bare *Savo* ifølge Kierimo 1983, s. 95; *Savones* ser ut til å være avledet av dette.

28. ”drevet av nød eller flakking omkring”. Kajanto oversetter: ”Ledet av nød eller som villfarene”; begge deler er mulig. Originalen har her for øvrig trykkfeilen *erore*, rettet til *errore* i *Opera selecta*.

29. Sidetallet 19 mangler i originalen.

30. Legg merke til at mens Porthan/Vegelius ovenfor har omtalt ham som ”Farevid” (*Farevidus* på

latin), konstruerer de her en norrøn navneform, *Farevidr*.

31. Originalen har *de mari Baltico*, feilaktig gjengitt som *de mare Baltico* i *Opera Selecta*. For identifikasjonen som Östersjøen, se Kierimo 1983, s. 90.